

Александар М. Гајић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Докторанд
aleksandarmgajic@gmail.com

Оригиналан научни рад
примљено: 27. март 2013
прихваћено: 1. октобар 2013

ЛУИЋИ Ф. МАРСИЉИ И СРЕМСКИ СЕКТОР ДУНАВА У ДЕЛУ *DANUBIUS PANNONICO-MYSICUS*

Сажетак: Луиђи Ф. Марсиљи (1658–1730) је био изданак племићке болоњске породице, авантуриста и солдат, виртуоз и ерудита, који је пленио својом интелигенцијом и свестраношћу. Овај рад је покушај историјске реконструкције и кратког приказа научног опуса овог полихистора и уједно осврт на његово капитално дело *Danubius Pannonico-mysicus*, које говори о току Дунава и његовом протицању кроз панонско-мезијску област. Посебна пажња биће усмерена на средњи део тока, махом сремски сектор реке, секције које обухватају потес од Вуковара до Београда. Истраживање је инспирисано најпре оскудним фондом података, како у српској тако и у југословенској историографији. Анализа историјског извора уз консултацију постојећих истраживања са синтезом сопственог мишљења у раду даће нов резултат и ново сагледавање рада грофа Марсиљија.

Кључне речи: Марсиљи, Дунав, Срем, Велики бечки рат.

Дунав је друга по величини европска река, дужине око 2.850 км, и тече од немачког шумовитог, планинског венца Шварцвалда до ушћа у Црно море. Настаје спајањем две мање реке, Брега и Бригаха, код Донауешингена.¹ Управо код овог места, у Фирстенбершком парку, налази се мермерна плоча која је много старија од монографског записа места, на којој пише: CAPUT DANUBII, у преводу „глава Дунава“.² Извор Брега је близу Фуртвангена, на 1.078 метара висине. Будући да ова речица прелази дужи пут, географски се сматра извором Дунава. Интересантна чињеница јесте да је Дунав једина велика европска река која тече од запада према истоку, ка Црном мору, где при самом ушћу формира делту површине 4.300 км². За разлику од осталих река, његова дужина се мери од ушћа до извора, а полазна тачка мерења је светионик у Сулини на Црном мору. Својим током, Дунав пролази кроз десет европских земаља: Немачку, Аустрију, Словачку, Мађарску, Хрватску, Србију, Румунију, Бугарску, Молдавију и Украјину. Његове највеће притоке су: Сава, Драва,

¹ R. P. Gwinn, PW BE (1987), s. v. *Danube*.

² Велимир Вукмановић, *Дунав – називи реке кроз векове*, Нови Сад 2009, 12.

Тиса, Сирет, Велика Морава, Лех, Енс, Изар, Олт и др.³

Порекло имена Дунав можда је најбоље дефинисао Петар Скок у *Етимолошком рјечнику хрватскога или српскога језика*. Он је објаснио да су лингвистичке и етимолошке комбинације за хидроним *Danubius* скитског порекла, те да произлазе од корена „да“ – „онај који води порекло; онај који потиче; тече; тећи“, као и термина „дану“ – „река“. Скитски термин „дану пара“ – „задња река“ и „дану наздва“ – „предња река“, тј. „данабо“, односи се на станиште поред реке, речане, односно Ските за које су још стари Грци имали назив „дано“ (*Δανο*), а Египћани „дануна“. Ипак, највећа заслуга за лингвистичку доминацију термина *Danubius* припада Скордисцима, који су својим миграцијама ка ушћу Дунава готово потиснули термин *Ίστρος*. Мада, овај симболички приказ грчке митологије, према којој је Истар био Океанов и Тетијин син, отац Хелеров и Актејев, остао је у латинској употреби за доњи ток Дунава, што је нарочито приметно током Трајанових ратова у Дакији.⁴

Термин *Danubius* користи и гроф Луиђи Фердинанд Марсиљи (Luigi Ferdinand Marsigli) у наслову свог дела *Danubius Pannonico-myusicus*, које је суштина ове тематске анализе. Рад је покушај да се укратко прикаже научни опус овог италијанског грофа, а као сиже истраживања начин на који је он представио Дунав у првом тому поменутог дела. Имајући у виду да је реч о целокупном току реке, посебна пажња биће усмерена на средњи део тока, махом сремски сектор реке, секције које обухватају потес од Вуковара до Београда. Овај географски фрагмент из Марсиљијевог атласа је изабран најпре због личног познавања ситуације терена, те је могућа квалитетнија и детаљнија анализа. Оно што је битно истаћи јесте да је у раду регион Срем обухваћен као географска а не као политичка целина. Образложење оваквог избора се налази у томе што је Срем данас подељен и што се његова територија налази у две државе: источни и уједно највећи део у Републици Србији и западни, мањи део у Републици Хрватској. Секције у атласу, које ће бити анализирани, садрже и приказ територије данашње Бачке и Барање, тако да ће приликом анализе бити учињен и изванредан осврт на значајније хидрониме ових подручја. Поред тога, у раду ће бити приказана Марсиљијева биографија,⁵ у смислу

³ R. P. Gwinn, PW BE (1987), s. v. *Danube*.

⁴ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Knjiga prva A–J, Zagreb 1971, 457.

⁵ Гроф Луиђи Фердинанд Марсиљи рођен је 20. јула 1658. у Болоњи. Образован је у складу са свим привилегијама које је доносио његов сталешки положај. Међу најбољим професорима који су оставили траг на његово знање треба споменути имена његових ментора, највећих италијанских научних великана тога времена: Марчело Малпиђи (Marcello Malphigi, 1628–1694), Ђеминијано Монтањари (Geminiano Montanari, 1633–1687) и Лелио Триофети (Lelio Trionfetti, 1647–1722), предавачи и професори на Универзитету у Болоњи. У периоду од 1674. до 1677. године боравио је у Венецији, Падови, Риму, Напуљу и на Везуву где је своје знање надограђивао похађајући предавања из математике, анатомије, ботанике, астрономије, вулканологије, географије, војне историје. Оно што се издваја као занимљивост у целокупном Марсиљијевом образовању јесте да он никада није формално стекао факултетску диплому, као и да никада није намеравао да гради своју академску каријеру, иако је после смрти своје мајке студирао на Универзитету у Падови, под менторством Монтањарија. Ипак, сва стечена знања донела су му 1691. године избор, на препоруку Исака Њутна, за члана Краљевског друштва у Лондону, а 1715. године лично га је француски краљ Луј XIV именовало за члана париске Академије наука. Вид. Bruno Soffrentino, Michael E. Q. Pilson, *The Bosphorus Strait, A Special Place in the history of Oceanography*, Oceanography, vol. 18, no. 2, Rockville 2005; Marta Cavazza, *Luigi Ferdinando Marsili*, New Dictionary of

прегледа његових дипломатских и војних активности, захваљујући којима је британски историчар Џон Стоје (John Stoye) с правом назвао прелазак из XVII у XVIII век – *Доба Марсиљијеве Европе*, а самог Марсиљија у поднаслову књиге *виртуозом*.⁶⁷ У складу са наведеним, ово тематско истраживање би требало да допринесе илуминацији личности Л. Ф. Марсиљија, који је готово занемарен, како у српској тако и у југословенској историографији. Осим тога, рад би требало да помогне разумевању идејних концепата у његовим делима који су utkани у основе модерне картографије.

* * *

Иако је у почетку свог креативног стваралаштва био везан за научни опус, Марсиљи је био највише заинтересован за политичку, државничку и војну каријеру. Тако се већ стицајем околности проучавајући литературу везану за Османско царство, 1679. године, придружио Пјетру Цивранију (Pietro Civran), млетачком амбасадору у Цариграду. Управо на овом путовању, Марсиљи је започео своје дугогодишње научно истраживање везано за Балкан и Османско царство. У Цариграду је провео једанаест месеци проучавајући османско државно уређење, војну организацију, учећи турски језик и разговарајући са физичарима, географима и историчарима тога поднебља. Ова истраживања су објављена тек после његове смрти, 1732. године, у делу *Stato militare dell' imperio ottomano, incremento e decremento del medesimo*. Када се вратио у Болоњу, пред крај 1680. године, умро му је отац. Затим је отишао у Рим, где је заједно са Луком Порцијем (Luca Antonio Porzio, 1637–1715), наполитанским физичарем и природњаком, 1681. годину провео углавном у лабораторији изводећи разне експерименте у вези са морским струјама, на основу својих белешки које су настале током боравка на Босфору. Наиме, том приликом је осим проучавања маринске биологије и морфологије обала наишао на протострују испод површинске, која је била различитог салинитета и густине у односу на површинску. Ово истраживање је публиковао под насловом *Osservazioni intorno al Bosforo Tracio*.⁸

Будући да је био немирног духа и да су га војно-политичке теме све више занимале, пред крај 1681. године приступа аустријској војсци. У својству инжењерског официра заробљен је у борбама на реци Рабу, код града Ђера, те је наредне две године провео као пратилац Карамустафе-паше (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa) током опсаде Беча, у Великом бечком рату.⁹ По ослобођењу из ропства, 1684. године, поново се прикључује аустријској војсци и под личном командом спроводи успешну планску опсаду Буде, након чега се град после 150 година

Scientific Biography, vol. 5, New York 2008.

⁶ John Stoye, *Marsigli's Europe, 1680–1730: The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*, New Haven 1994, 5.

⁷ *Виртуоз* – образован човек који је у својој вештини, знању, струци достигао савршенство. Вид. Milan Vujaklija, *Leksikon stranih izraza i reči*, Beograd 1980, 153.

⁸ Siniša Vukičević, *Tri stoljeća od rođenja grofa L. F. Marsiglija – jednog od osnivača suvremene oceanografije*, Narodni list, Zadar 1969, 991–992.

⁹ Војислав Ф. Васић, Георг В. Џукић, *Орнитолошки рад Грофа Алојзија Фердинанда Марсиљија*, Зборник Матице српске за природне науке, Нови Сад 1977, 234.

ропства нашао у рукама хришћана.¹⁰

Завршетак Великог бечког рата и Карловачки мир, 1699. године, довели су Марсиљиа на место комесара Хабзбуршке монархије и личног представника цара Леополда I, током рада демаркационе комисије приликом формирања линије разграничења између Хабзбуршке монархије и Османског царства. Поред својих војних способности, као сјајан ерудита и природњак, асистирао је Јохану Кристофу Милеру (Johann Christoph Müller), војном инжењеру, топографу и картографу из Нирнберга, у изради карте која је сачињена на основу Марсиљиевог дневника из којег ће између осталог исходити и дело *Danubius panonnico-mysicus*.¹¹

Поставља се питање зашто је баш Л. Ф. Марсиљи изабран за царског комесара. Ако узмемо у обзир неколико историјских околности, као што је широкогрудна помоћ папе Иноћентија XI аустријском цару Леополду I, која је у једном маху износила чак и до милион златних дуката, а да је заузврат породица Одескалки, односно синовац папе, Ливије, добио на управу и уживање Срем, као новоосвојени аустријски посед,¹² а с друге стране Марсиљиеву наклоност папи, како бележи Џон Стоје, сасвим је јасно зашто овај италијански племић врши сремску демаркацију, уз дужно поштовање свих врлина и способности које је Марсиљи поседовао. Са њима су у раду учествовали и царски инжењер и пуковник Јохан Фридрих Холштајн (Johann Friedrich Holstein) и хрватски књижевник, етнограф и хералдичар Павле Ритер Витезовић. Будући да целокупан рад на успостављању нове границе није спровео један човек већ је то резултат рада читаве комисије, данас у Збирци рукописа Аустријске националне библиотеке у 39. секција стоји: *Entwickelt von der Kommission für die Abgrenzung durch den Frieden 1699. was auch immer: unter Graf Ferdinand Luigi Marsigli*. Оно што је интересантно јесте да карта нема заједнички наслов, док поједине секције, односно листови, ипак имају наслове у својим картушама. На захтев грофа Марсиљиа израђено је још неколико прегледних карата, за чешћу употребу, као што је *Mappa geographico-limitanea in qua Imperiorum Caesarei et Ottomanici confinia in almae pacis Carlovitzensis congressu decreta*. На њој је приказана читава граница од Сланкамена у Срему до Тронеје код Книна.^{13,14} Иначе, аустро-турска граница, према Карловачком мировном уговору 26. јануара 1699, ишла је Моришом, до ушћа у Тису, затим Тисом до ушћа у Дунав, код Сланкамена, одатле је дијагонална линија¹⁵ делила Срем све до ушћа Босута у Саву, а даље Савом све до ушћа Уне у њу. Марсиљиева истраживања Дунава, Саве, Уне и околине, утицала су доста и на склапање Београдског мира, 18. септембра 1739,

¹⁰ Vékony László, *Egy olasz polihistor a Kárpát-medencében, Marsigli élete, munkássága és iratai*, Magyar Nyelv, Újvidék 1984, 6.

¹¹ Jelena Mrgić, *Criss Crossing the Danube with Marsigli*, Београдски историјски гласник, II, Београд 2011, 169.

¹² Владан Гавриловић, *Именовање барона Николе Пејачевића за опуномоћеника Одескалкијевог Срема 1727. године*, Историјски Архив Срем, Сремска Митровица 2001, 150–153.

¹³ Robert John Weston Evans, *Austria, Hungary, and the Central Europe c. 1683–1867*, Oxford 2006, 123.

¹⁴ Antal András Déak, Miljenko Lapaine, Ivka Kljajić, *Johann Christoph Müller (1721–1763)*, Kartografija i geoinformacije, vol. 3, Zagreb 2004, 68–80.

¹⁵ Приликом израде ове дијагоналне линије, картографи су строго водили рачуна да од линије разграничења до Дунава на север и до Саве на југ нема више од два сата хода.

између Хабзбуршке монархије и Османског царства, када је успостављена трајна граница на Уни, Сави и Дунаву, па је линија разграничења названа по њему – *Марсиљијева линија*.¹⁶

Марсиљијева милитантна каријера се завршава Ратом за шпанско наслеђе и предајом Брајзаха, 6. септембра 1704, када је ражалован и избачен из аустријске војске. Преостали део живота Марсиљи је провео путујући по Западној Европи, сарађујући са престижним научницима тога времена, Исаком Њутном (Isaac Newton) и Едмундом Халејем (Edmond Halley). Пред смрт, своје богате рукописне збирке завештао је граду Болоњи као легат. Та оставштина се данас чува у Универзитетској библиотеци¹⁷ Болоње у посебној збирци названој Марсиљјана (Marsigliana). Збирка се састоји од 117 увезаних кодекса, где је грађа сортирана предметно и хронолошки. Садржај те грађе је посебно обрађен у Бајгловом (Stjepan Beigl) извештају из 1901. године.¹⁸ Најновији опис Марсиљијеве збирке урадио је 2005. године мађарски историчар и картограф, Антал Андраш Деак (Antal András Deák), у којем је објавио и фотографије око 370 рукописних карата израђених током Великог бечког рата.

Марсиљи је такође поклатио Универзитетској библиотеци у Болоњи збирку од око 2.200 штампаних књига, око 900 рукописа на грчком, латинском, хебрејском, арапском и турском језику, од којих је више од 140 рукописа сам сачинио.¹⁹ Умро је 1. новембра 1730. у Болоњи.

Своја прва истраживања о Дунаву објавио је већ 1700. године у Нирнбергу, под насловом *Danubius Operis Prodrromus*. Ово дело је заправо „претеча“ и у наредних двадесет пет година биће значајно допуњено подацима које је Марсиљи прикупио за две деценије рада у области Дунава. Будући да је Марсиљи вршио селекцију материјала, које је прикупио *in situ*, односно директно, на лицу места, поред ерудиције у први мах до изражаја долази и његова способност систематизације. Као што је и познато, трансформација путописа у текстове, у овом случају атласе, захтеван је рад за који су понекад потребне године, тако је и гроф Марсиљи своје капитално дело, чији је пун назив *Danubius Pannonico-myusicus: observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus*, објавио тек 1726. године у Хагу и Амстердаму. Као што стоји и у наслову дела, ова научна синтеза се састоји из шест томова:

- *In tres partes digestus geographicam, astronomicam, hydrographicam*
- *De antiquitatibus Romanorum ad ripas Danubii*
- *De mineralibus circa Danubium effossis*
- *De piscibus in aquis Danubii viventibus*

¹⁶ Рајко Л. Веселиновић, *Пловидба Дунавом и његовим притокама у уговорима између Аустрије и Турске у XVII и XVIII веку*, Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове: зборник радова са међународног научног скупа одржаног 5. и 6. јуна 1979. године, Београд 1983, 244–246.

¹⁷ Библиотека је основана као део Научног института, 1714. године, на Марсиљијеву иницијативу.

¹⁸ Stjepan Beigl, *Spisi grofa Marsilija u sveučilišnoj biblioteci u Bolonji*, Glasnik Zemaljskog muzeja za BiH, XIII, Sarajevo 1901, 537–564; Никола Радојчић, *Лук Војводине крајем XVII века по документима у оставини грофа Алојзија Фердинанда Марсиљија*, Зборник Матице српске за природне науке, св. 12, Нови Сад 1957, 9–11.

¹⁹ Lajos Hovány, *A Duna felfedezése kapcsán*, Bácsország, sz. 33, Szabadka 2005, 70–74.

- *De avibus circa aquas vagantibus, et ipsarum nidis*
- *De fontibus Danubii. Observationes anatomicae. De Aquis Danubii et Tibisci. Catalogus plantarum. Observationes habitae cum barometris et thermometris. De insectis.*

Први том се састоји од географских, астрономских и хидрографских података који се махом односе на дунавску микроцелину. Други том представља збирку белешки о археолошким локалитетима дуж Дунава из периода владавине Рима. Анализирају се готово сва утврђења, куле стражаре, насеља, виле рустике дуж лимеса – војног одбрамбеног система Царства. У трећем делу Марсиљи извештава о минералним богатствима Дунава. Четврти и пети том описују фауну, пре свега рибе и птице, у дунавском поднебљу. У последњој, шестој целини описани су извор Дунава, анатомска запажања, флора, притоке Дунава, инсекти, барометарска и термометарска проучавања ваздуха у дунавском поднебљу итд.²⁰

Значај овог дела се одражава и кроз призму монографије *Дунавски лимес Феликса Каница* Ђорђа С. Костића, који већ на самом почетку књиге наглашава: „Каниц је ишао траговима Марсиљија“, односно да је Каниц био добар познавалац Марсиљијевог дела *Danubius Pannonico-mysicus* и да је поједине сентенце, па чак и делове, заједно са картама, грубо преузимао и користио их у свом путопису.²¹

У првом тому приказан је ток Дунава на двадесет секција/карти, које су свака понаособ, несразмерно великог формата, представљене на две стране²². Предњачи карта на којој је Дунав приказан са савременог аспекта посматрања, на необичан начин. Марсиљи га је представио некако у виду породичног стабла, са притокама као жилама. Јужна тачка ове карте је *Pontus Euxinus* (Црно море), а северна Шварцвалд. Осталих деветнаест секција су стандардан приказ тока, с тим да прва приказује целокупан ток реке, а остале су парцијално издељене са детаљнијим приказом околног водоплавног подручја. На самом почетку тома Марсиљи пише:

„У првом реду бавим се оним секторима реке на којима су се распростирала моја лична посматрања. Овај сегмент приказујем на два начина. Прво на једној прегледној карти, а затим на осамнаест парцијалних мапа... У том првом делу, дакле, приказујем градове, села и остала насеља – не само познатија већ и готово непозната... Међу старим војним споменицима који могу да се нађу у великом броју дуж две обале наше реке на мапама смо означили само оне чији трагови још увек речито доказују некадашњу моћ Рима. Не прегледној карти смо²³ све то нацртали конвенционалним знацима, који садрже и извесне особености, а на парцијалним картама смо их цртали равнајући се према првобитној форми, изражајније, настојећи у већој мери да будемо верни реалности... У неколико речи, треба још да кажем какав сам метод одабрао ради означавања даљина између места. Услед

²⁰ Aloysio Ferd. com Marsili, *Danubius Pannonico-mysicus: observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in Sex Tomos digestus*, I–VI, Haguae comitum & Amstelodami 1726.

²¹ Ђорђе С. Костић, *Дунавски лимес Феликса Каница*, Београд 2011, 4–6.

²² Изузев прве карте.

²³ У изради ових секција поред Л. Ф. Марсиљија учествовао је и Ј. К. Милер, од 1702. до 1703. године.

превртљиве среће, која је током стварања овог дела пратила моја напрезања, нисам био у могућности да свој подухват спроводим увек са подједнаком прецизношћу. Наиме, од Беча те све до ушћа Тисе, када сам се слободно кретао овамо-онамо са царском војском, где ме непријатељ није узнемиравао, могао сам не само да све упознам детаљно на терену него сам захваљујући астрономским мерењима имао прилике да извршим исправке у погледу међусобне дистанце појединих места и да их складно у простору детерминишем. Са царском војском сам стигао све до Видина, али иза њега ми је срећа окренула леђа, па у речном току који је преостао нисам могао да обављам астрономска запажања и недостајали су жељени услови, будући да смо било пешке или на коњима увек били међу сумњичавим варварима и своје сам белешке могао само кришом да правим. То се односи посебно на онај сектор који се протеже између горње србијанске тврђаве Филерун, која лежи на обали наше реке и ушћа Јантре, где сам на броду на ком сам путовао у Константинополис своје белешке припремао кријући се. Обавио сам тачна астрономска опажања за географску употребу, већ онолико колико сам за то имао прилике, и све сам их скупио у другом делу овог тома...²⁴

Као што сам већ истакао, посебан осврт биће усмерен ка делу Дунава од Вуковара до Београда. Марсиљи је тај део означио секцијама X, XI и XII. Битно је споменути да су Марсиљијеве мапе имале размерник, али не и конвенционалне легенде у савременом смислу речи. На секцији односно карти X дат је приказ ушћа Драве и Вуке у Дунав. Северозападно од ушћа Марсиљи је, као видљиви заљубљеник у антику, прибележио *Agger Romano Antiquus*, другим речима, означио је остатке римске бране, долме, која је штитила осталу територију од потенцијалног изливања Дунава и Драве, што је била неретка појава све до *Urbarium*-а из 1766. који је донела Марија Терезија, после другог таласа колонизације, који је условио мелиорацију терена, као и изградњу бројних долми на простору данашње Војводине и Славоније. Околина Дунава је приметно означена као водоплавно подручје, нарочито сектор северно од Драве од којег ће се временом формирати Копачки рит – мочварно тло заступљено до данашњих дана. Марсиљи је за мочваре рекао следеће:

„Та количина воде коју примају обе мочваре завређује пажњу због распрострањености и дубине; наиме, на једној страни њихову границу сачињава тврдо тло, а на другој, да се тако изразим, муљ, или пешчани нанос који раздваја мртве воде од живе воде реке“.²⁵

На десној обали налазе се насеља: *Almas* (Аљмаш), *Erdöt* (Ердут), *Bucovar* (Вуковар) и *Illok* (Илок), док су на левој обали Дунава означени: *Apatin* (Апатин), *Buginovitz* (Богојево), *Bacs* (Бач), *Bukin* (Младеново) и *Palanka* (Бачка Паланка). Ваља споменути и речне аде које данас делом постоје, а делом су настале и нове, попут Шаренградске аде.

Као занимљивост, приметио сам ток реке Мостонге, која је на карти означена као бара. Наиме, Светозар Бошков у свом истраживању о реци Дунав у делима античких аутора наводи, најблаже речено, интересантан податак да су

²⁴ A. F. com Marsili, *op. cit.*

²⁵ *Ibidem.*

мелиорациони радови на, тада речи Мостонги, започети 1802. године копањем Великог канала и да је ток реке подељен на два дела, од којих је горњи крак добио назив Плазовић, а доњи задржао Мостонга. Данас готово да и нема воде у њој. Како Бошков констатује, вероватно би се стари токови ове реке данас претворили у мочваре да нису искоришћени у хидросистему канала Дунав–Тиса–Дунав, након Другог светског рата.²⁶

На секцији XI Марсиљи у први план ставља Срем који је подељен на два дела Карловачким миром између Хабзбуршке монархије и Османског царства. Јасно се види демаркациона линија која се спушта од Сланкамена до ушћа Босута у Саву. На току Дунава, приметна су острва/аде: Нештинска, Сусечка, Баношторска и Каменичка која су готово сигурно добила име по насељима код којих се налазе, а од којих је само Баноштор прибележен на карти. На мапи је учртана и река *Kozuan*²⁷, која данас не постоји, вероватно је временом исушила.

На левој обали тока Дунава Марсиљи је учртао остатке *Римских шанчева*. Амијан Марцелин (*Ammian Marcelin*) је можда дао најбољи њихову дескрипцију, значај и улогу, приликом описа ратовања цара Констанција II против Сармата на простору данашње Бачке. Наиме, након остварене победе, овај римски император дозвољава Сарматима да живе на границама Царства, обезбеђујући их додатном границом – великим шанцем са јарком. Данас је веома дискутабилно ко је заправо изградио шанац, Римљани, Сармати или чак и Јазиги.²⁸ Остаци капија на великом шанцу били су видљиви на терену до краја XIX века. Њихов облик и величина сачувани су на геодетском снимку из 1871. године.

У односу на данашњи положај Петроварадина, приметна је хидролошко-геолошка диференцијација. Наиме, на мапи је Марсиљи учртао Петроварадинску тврђаву како се простира на сремској страни, док на бачкој страни постоји одређени „шанац“, што свакако представља зачетак градског језгра данашњег Новог Сада. Међутим, оно што буну јесте део фортификације позициониран на великом острву, ади, источно од тврђаве. Данас не постоји нити једно острво у непосредној близини Новог Сада, изузев дунавског рукавца, званог Рибарац. Вероватно је у међувремену дошло до речног меандрирања, те је Дунав временом променио ток, или услед неких природних промена²⁹, или је исушивање тог дела наступило као последица терезијанског *Urbarium*-а из 1766. године. У пределу северно од Петроварадинске тврђаве, постоји земљиште омеђено мочваром, које је на карти обележено као *Kagg*. Ако упоредимо положај са данашњом картом, може се констатовати да је реч о насељу Каћ, што потврђује и сличност имена.

На другом делу секције XI приметна је Крчединска ада која и данас постоји, затим *Goles insula* и *Sorduk insula* – аде које данас не постоје и не зна се шта се са њима десило. Што се тиче река, учртана су ушћа Береја (*Kustos*) у Тису (*Tibiscus*) и

²⁶ Svetozar Boškov, *Dunav i njegove pritoke na teritoriji naše zemlje u delima antičkih autora*, Balkan i Panonija kroz istoriju, Novi Sad 2006, 76.

²⁷ То је 1.280 км од ушћа Дунава у Црно оре.

²⁸ Amm. Marc. XIV.–XXI.

²⁹ Велико ратно острво је настало почетком XVI века као последица земљотреса, те је Сава делом скренула ток.

Тисе у Дунав. У први план на секцији истиче се *Belianesca Lacus* – најгрубље преведено: Белијанеско језеро, на потесу између данашњих насеља: Ковиљ, Лок, Гардиновици, Шајкаш и Тител. Данас осим остатака појединих мртваја готово да и нема трага постојању ове водене површине, која је са Дунавом била повезана каналима: Гардиновица, Закоп и Бенечија. Поред Сремских Карловаца је забележен ток речице која се улива у Дунав, али без имена. Као културно-историјски споменик, Марсиљи је обележио остатке античког града *Basiane* код Доњих Петроваца у Срему (*Antiq. Rom.*), а оно што је интересантно, издвојио је манастир Ковиљ од насеља, као и неко утврђење поред самог насеља Ковиљ, али без имена или било какве ознаке. Јужно од Титела обележен је мочварни потес као *Bielo blato* – без сумње топоним српског лигвистичког порекла.

На десној обали налазе се насеља: *Banostra* (Баноштор), *Zerevitz* (Черевих), *Petervardein* (Петроварадин), *Carlovitz* (Сремски Карловци), *Slankamen* (Сланкамен)³⁰ и *Belekis* (Белегиш), док су на левој обали Дунава означени: *Futak* (Футог), *Csenei* (Ченеј), *Kobila* (Ковиљ), *Monaster(ium)* (Манастир Ковиљ, вероватно са прњавором), *Lok* (Лок) и *Titel* (Тител).³¹

На секцији XII осим уочљивог ушћа Саве у Дунав, издвојио бих низ мањих ада/острва на Дунаву низводно од Бановаца: *Derikaska insula*, *Urgnak insula*, *Dusz insula*, *Tzeruinka insula* и *Sogas insula*. На Сави видљиво је само једно острво, *Zingine insula*, које се налази код села Прогар а данас је то рукавац Живача. Од насеља на десној, сремској обали Дунава, Марсиљи је учрпао: *Banuotza* (Бановци – вероватно Стари Бановци), *Tzervinka* и *Zemlin*. Последња два је тешко одредити, иако топоним *Zemlin* јасно говори да је реч о Земуну. Међутим, не зна се да ли је Марсиљи мислио на насеље или остатке античког Таурунума. Лично сматрам да би употребио другачију легенду за маркирање остатака Таурунума, тако да су вероватно у питању насеља Алтина и Земун, која данас чине део градске општине Земун. За Београд Марсиљи наводи четири назива, на четири језика: *Nandor Feirvar*, *Greichisch Weisenburg*, *Alba Graeca* и *Taurunum*. Једино што помало изазива неверицу јесте да је Марсиљи погрешно приликом употребе топонима *Taurunum* што је антички назив за Земун, невероватно је да није знао антички назив Београда – *Singidunum*.³²

Ипак, на крају, веома је незахвалан био задатак описивати свестрану личност попут Луиђија Фердинанда Марсиљија и његов научни опус. Као што је речено, веома је тешко направити колекцију свега оног што је он цео живот више него успешно сакупљао. Било би заиста погрешно тежити ка генерализацији његове личности, као научника. У овом тренутку је изузетно тешко издвојити његов живот од његовог дела, јер је живот посветио путовању које је било точак његовом истраживању. Путописи који су настајали из тих путовања никако се не би смели

³⁰ За Марсиљија, Сланкамен је био изузетно интересантан, јер је ту започињала, односно, ту се завршавала демаркациона линија која је делила Срем. Дobar део свог истраживачког опуса припремао је у Сланкамену, а само насеље је обележио као *Urbis et arcis rudera*, што у преводу значи *Град и остаци рушевина*, при чему мисли на остатке римске фортификације из периода Царства, познате по називу *Acumincum*.

³¹ A. F. com Marsili, *op. cit.*

³² *Ibidem*.

сврстати у књижевна дела, што га заправо и издваја као путника од осталих. Штавише, он касније даје пример и Феликсу Каницу и Јовану Цвијићу како научни путопис треба да изгледа: без прозе, без поезије, без извештаја, већ сама констатација *in situ* виђеног и „откривеног“. Но, његова засебна систематичност ће бројне ауторе, од Васића и Тасића до Сарторија и Торока, натерати да га декларишу као протоокеанографа, протоархеолога, протобиолога. Термин „прото“, који се може сусрести код сваког поменутог епитета, говори о Марсиљу као познаваоцу али не и као стручњаку у одређеној области и веома често овај појам у савременом смислу носи негативну конотацију. Моје мишљење је да је Марсиљи једноставно био један закасни научник ренесансе, који је настојећи да корача стазама Да Винчија (Leonardo da Vinci), Декарта (René Descartes) и Бејкона (Francis Bacon, 1561–1626), а подруку са Њутном и Халејем, изашао из оквира тематског и концепцијског истраживања и дао једно ново, мултидимензионално посматрање живота и науке, чиме је уједно показао да је интердисциплинарност знатно прагматичнија и кориснија од ускосужених погледа једне научне дисциплине. Као закључна реченица о Марсиљу, може се рећи да је његова универзалност дела, проишходила из универзалности његове личности. А што се тиче Дунава, о њему је најбољу конклузију извео сам Марсиљи:

„Целином дунавског простора никада није трајно владала ниједна држава, нити га је насељавао један народ, нити је у том простору преовладала једна култура. Знамо да је у одређеним историјским околностима био злоупотребљаван, када су се за њега лако миле многе солдатеске“.

**LUIGI F. MARSIGLI AND THE SYRMIA SECTOR OF THE
DANUBE IN THE WORK *DANUBIUS PANNONICO-MYSICUS***

Summary

Luigi F. Marsigli (1658-1730) was a descendant of a noble family of Bologna, adventurer and soldier, virtuoso and an erudite man, who shined with his intelligence and versatility. This paper is an attempt of historical reconstruction and a brief overview of the scientific works of this polyhistor. Also, the paper reviews his capital work *Danubius Pannonico-Mysicus*, which describes the flow of the Danube on its passage through Pannonian and Moesian region. Special attention is directed to the middle section, mostly sector of the river in Srem (Syrmia), the sector that occupies the territory from Vukovar to Belgrade. The research was inspired by generally scarce data on this topic, both in Serbian and in Yugoslav historiography. Analysis of the source with reference to the existing research and a synthesis of my own opinions in this paper will give a new result and a new understanding of the work of count Marsigli.

Keywords: Marsigli, Danube, Srem, Great Turkish War.